

ΚΩΝΣΤ. Ι. ΒΟΥΡΒΕΡΗ
Τακτικοῦ καθηγητοῦ
τῆς Ἀρχαίας Ἑλληνικῆς Φιλολογίας

ΤΟ ΧΘΕΣ ΚΑΙ ΤΟ ΣΗΜΕΡΟΝ ΕΙΣ ΤΗΝ ΠΑΙΔΕΙΑΝ

Ἄν καὶ ἐξ ἰδιοσυγκρασίας εἶμαι ἐχθρὸς τῶν σχημάτων καὶ τῶν σχηματικῶν κατατάξεων καὶ τῶν «μετώπων» — ὅλα αὐτὰ ἔχουν προϋπόθεσιν τὸ δογματικὸν καὶ τὸ ἀπόλυτον, ὅχι τὸ ἐλληνικὸν «μέτρον» —, ἐν τούτοις εἰς αὐτὴν τὴν ἀντιπαράταξιν μᾶς ὁδηγεῖ καὶ ὁ τίτλος τοῦ θέματος : «Τὸ χθές καὶ τὸ σήμερον εἰς τὴν παιδείαν». Ὁ τίτλος αὐτὸς ἐκφράζει μίαν δυαρχίαν, δύο κόσμους : τὸν κόσμον τοῦ χθές, τὸν χθесινόν, καὶ τὸν κόσμον τοῦ σήμερον, τὸν σημερινόν. Τὸ χθές εἶναι παρελθόν· τὸ σήμερον εἶναι παρόν. Συνήθως ἔτσι τὰ βλέπομεν, ὡς δύο κόσμους. Ἀλλά, ἂς ἴδωμεν : εἶναι κόσμοι ἐντελῶς ξεχωριστοὶ καὶ περιχαρακωμένοι ἕκαστος εἰς τὸν ἑαυτὸν του ; Ἔχει ὠρισμένα ἀμετακίνητα, σταθερὰ ὅρια τὸ χθές καὶ ἄλλα ἰδικά του τὸ σήμερον ; Ἡ μήπως τὸ σήμερον θὰ τὸ ἴδῃ ἡ αὐριανὴ ἡμέρα ὡς χθές, ὡς παρελθόν, καὶ τοῦτο ἡ χθесινή τὸ εἶδεν ὡς μέλλον ;

Εἶναι ἀναμφισβήτητον, ὅτι παρελθόν, παρόν καὶ μέλλον εἶναι ποσότητες χρόνου ρευστῶν διαστάσεων καὶ προσωπικῆς - ἀτομικῆς βιώσεως ἔννοιαι. Ἡ ἀτομικότης τῆς προσωπικῆς βιώσεως φαίνεται εἰς τὰς περιπτώσεις ἐκεῖνας, κατὰ τὰς ὁποίας τὸ δι' ἐμὲ παρόν καὶ ἱκανὸν νὰ καταστῇ καὶ μέλλον εἶναι διὰ πολλοὺς ἄλλους ἀπλῶς κάτι τὸ ξεπερασμένον, δηλαδὴ παρελθόν. Εἰς τὰς περιπτώσεις αὐτάς παίζει ρόλον καὶ ἡ διαφορὰ τῆς προοπτικῆς, ἐννοῶ τὴν διαφορὰν τῆς ἱστορικῆς ἀπὸ τὴν ὑπερῑστορικὴν προοπτικὴν. Ἡ πρώτη, ἡ ἱστορικὴ προοπτικὴ, βλέπει γεγονότα καὶ πρόσωπα μέσα εἰς τοπικά καὶ χρονικά ὅρια, ἡ δευτέρα, δι' αὐτὸ ἀκριβῶς καὶ λέγεται ὑπερῑστορικὴ, ὑπερβαίνει αὐτὰ τὰ ὅρια, ὅταν ὁ δυναμισμὸς τῆς ζωῆς τῆς τῆς ἐπιβάλλῃ νὰ κινῆται γοργῶς ἀπὸ τοῦ παρελθόντος πρὸς τὸ παρόν καὶ περαιτέρω νὰ βλέπῃ μακράν πρὸς τὸ μέλλον.

Εἰς τὴν θεώρησιν τῶν ἐννοιῶν τοῦ χθές, τοῦ σήμερον καὶ τοῦ αὔριον, λαμβανομένων φυσικὰ ὅχι κυριολεκτικῶς, ἀλλὰ *sub specie aeternitatis*, ἐκινήθημεν μὲ δύο μεθόδους : τὴν χωρίζουσιν καὶ τὴν ἐνίζουσιν. Θὰ ἀρχίσωμεν ἀπὸ τὴν πρώτην, τὴν ὁποίαν καὶ ὑποδεικνύει ὁ τίτλος τοῦ θέματος.

Τὸ χθές καὶ τὸ σήμερον δὲν εἶναι μόνον ἔννοιαι χρόνου, ἀλλὰ καὶ κατηγορίαι βίου. Ἐκφράζουν δηλαδὴ καὶ ὁμάδας καὶ τύπους ἀνθρώπων. Ὑπάρχουν οἱ ἄνθρωποι τοῦ χθές, οἱ αἰωνίως χθεσινοί, καὶ οἱ ἄνθρωποι τοῦ σήμερον, οἱ βαυκαλιζόμενοι μὲ τὴν ἐλπίδα, ὅτι θὰ εἶναι καὶ οἱ ἄνθρωποι τῆς αὔριου. Αὐτοὶ οἱ τελευταῖοι βλέπουν ὅλους, ὅσοι κοιτάζουν πρὸς τὸ παρελθόν, ὡς ἀνθρώπους ξεπερασμένους καὶ εὐρίσκουν δι' αὐτοὺς ποικίλα ἐπίθετα εἰρωνείας καὶ ψόγου. Οἱ παλαιότεροι προοδευτικοὶ μας, εἰς τὰ ἡρωϊκὰ χρόνια τῆς ἑλληνικῆς «προοδευτικότητος», ἡ ὁποία πρὸ 60 περίπου ἐτῶν εἶχεν εἰσβάλει εἰς τὸν τόπον μας, ἐκεραυνοβόλουν τοὺς ἀντιθέτους των, τοὺς «συντηρητικούς», μὲ οὐσιαστικά καὶ ἐπίθετα, τὰ ὁποῖα εἰς τὴν ἐποχὴν μας, ἀνασκαφέντα ἀπὸ τοὺς πνευματικούς τάφους τοῦ ἡρωϊκοῦ νεοελληνικοῦ προοδευτισμοῦ, χρησιμοποιοῦνται καὶ ἀπὸ τοὺς συγχρόνους «ἀνθρώπους τῆς σήμερον». Καὶ ἰδοὺ τὰ βέλη τῶν παλαιῶν καὶ νέων προοδευτικῶν κατὰ τῶν ἀντιθέτων μὲ αὐτοὺς εἰς τὴν βιοθεωρίαν τοῦ χθές καὶ τοῦ σήμερον : σκοταδισμός, προγονοπληξία, ἑλληνοπληξία, πνευματικὸ ὀστεοφυλάκιο, ἀρχαιοπληξία, παρελθοντολογία. Τὸ τελευταῖον ἔχει παραληφθῇ ἀπὸ τὴν γερμανικὴν κατὰ μετάφρασιν τοῦ «Vergangenheitskunde», ἀντιτιθεμένου πρὸς τὴν «Gegenwartskunde», δηλαδὴ τὴν «παροντολογίαν» ἢ «παροντογνωσίαν», ἡ ὁποία γοητεύει τοὺς ἀνθρώπους τῆς σήμερον. Ἐτσι ἐδημιουργήθησαν εἰς τὴν ζωὴν καὶ τὴν γλωσσικὴν χρῆσιν δύο μέτωπα λόγου καὶ βίου : ἅψ' ἑνὸς ἢ πρὸς τὸ παρελθὸν περισσότερον ἐστραμμένη συντηρητικότης, ἢ ρίζωσις εἰς τὴν παράδοσιν, ὁ σεβασμὸς τῶν πατρίων, ἡ ἔμμονή εἰς ὠρισμένας πεποιθήσεις καὶ νοσταλγίας, «κατὰ ταῦτα αἰεὶ ὡσαύτως ἐχούσας», καὶ ἅψ' ἑτέρου ἢ περισσότερον ἀπὸ τὸ παρὸν καὶ τὸ μέλλον προσελκυομένη προοδευτικότης, ἡ ἀρεσκομένη εἰς γνῶσιν καὶ λόγον κυρίως τοῦ παρόντος, ἢ φίλην τῆς παροντολογίας, τοῦ λόγου καὶ τοῦ βίου τοῦ σήμερον.

Αὐτὰ τὰ δύο μέτωπα εἶναι τὸ θέμα μας, ὄχι εἰς μίαν γενικὴν καὶ ἀνεξάρτητον συσχέτισιν θεώρησιν των, ἀλλ' ἐν σχέσει πρὸς ὠρισμένον ἀντικείμενον. Καὶ αὐτὸ εἶναι ἡ τρίτη ἔννοια τοῦ τίτλου τῆς μελέτης μας, δηλαδὴ ἡ παιδεία. Μὲ ἄλλας λέξεις : ἡ παιδεία ὡς στόχος δύο κόσμων, τοῦ κόσμου τοῦ χθές καὶ τοῦ κόσμου τοῦ σήμερον. Στόχος, πρὸς τὸν ὁποῖον σκοπεύουν ὅπλα ἀγάπης καὶ μίσους, εὐνοίας καὶ ἀντιπαθείας, ἰδεαλισμοῦ καὶ χρησιμοθηρίας. Θὰ ἠμπορούσαμεν τὸ θέμα μας νὰ τὸ διατύπωσωμεν σαφέστερον ὑπὸ τὰς ἐξῆς μορφάς : 1) Τὸ παρελθὸν καὶ τὸ παρὸν ὡς περιεχόμενα καὶ μορφωτικὰ ὕλικά ἢ ἀγαθὰ τῆς παιδείας. 2) Τὸ παρελθὸν καὶ τὸ παρὸν ὡς βιοθεωρία καὶ νοοτροπία τῶν ἀντιπροσωπευτικῶν των τύπων ἀνθρώπων. Καὶ 3) εἶναι ὄντως χωριστοὶ κόσμοι τὸ παρὸν καὶ τὸ παρελθόν, ὥστε νὰ εἶναι ἀπαραίτητος διὰ τὴν παιδείαν μία διπρόσωπος μορφή Ἰανοῦ, βλέπουσα ἄλλοτε πρὸς τὸ παρελθὸν ἀποκλειστικῶς καὶ κατὰ

προτίμησιν καὶ ἄλλοτε πρὸς τὸ παρόν, ἢ μήπως ἡ ζωὴ εἶναι μία καὶ ἓνας ὁ ἄνθρωπος καὶ μία ἡ παιδεία ;

* *

Ἡ πρώτη μορφή τοῦ θεματός μας, εἵπομεν, εἶναι ἓνα ἀντίκρυσμα τοῦ παρελθόντος καὶ τοῦ παρόντος ὡς περιοχῶν, ἀπὸ τὰς ὁποίας λαμβάνονται τὰ μορφωτικὰ ἀγαθὰ ἢ ὑλικά τῆς παιδείας. Περισσότερον συγκεκριμένως τὸ θέμα μας ἐδῶ θὰ διευπλάνετο ὡς ἐξῆς : ἡ παιδεία ἀρύεται τὸ μορφωτικὸν ὑλικὸν τῆς ἀπὸ τοῦ παρελθόν ἢ ἀπὸ τοῦ παρόντος μόνον; Ἡ ἀπάντησις, τὴν ὁποίαν δίδει ἡ κλασσικὴ καὶ ὀρθόδοξος παιδαγωγικὴ εἰς τὸ ἐρώτημα αὐτὸ εἶναι, ὅτι ἡ παιδεία προσλαμβάνει τὸ ὑλικὸν τῆς μορφώσεως ἀπὸ τὰ ἀγαθὰ τοῦ πολιτισμοῦ, κατ' ἐξοχὴν δὲ τοῦ ἐθνικοῦ πολιτισμοῦ. Ἄν χρησιμοποιοῦμεν ἐδῶ ὡς παράδειγμα τὸν ἐθνικὸν μας πολιτισμὸν καὶ ἀναζητήσωμεν τὰς πηγὰς του δὲν θὰ ἀρχίσωμεν φυσικὰ ἀπὸ τὸν ἐθνικὸν πολιτισμὸν τοῦ καιροῦ μας, τοῦ 1967, οὔτε ἀπὸ τὸ 1829 - 30, τὴν ἀρχὴν τοῦ ἐλευθέρου ἑλληνικοῦ βασιλείου, οὔτε ἀπὸ τὴν Τουρκοκρατίαν, ἀπὸ τὴν ὁποίαν ἐνασμενίζονται νὰ ἀρχίζουν τὴν νεοελληνικὴν ἱστορίαν μερικοὶ φανατικοὶ φίλοι τοῦ νεοελληνισμοῦ, οὔτε ἀπὸ τὸν χριστιανικὸν ἑλληνισμὸν τοῦ Βυζαντίου, πού ἀρχίζει μὲ τὴν ἐνανθρώπησιν τοῦ Σωτῆρος, ἀλλὰ θὰ πορευθῶμεν μακρύτερον πρὸς τὸ παρελθὸν καὶ θὰ ἀρχίσωμεν ἀπὸ τὴν πρώτην - πρώτην φάσιν τῆς ζωῆς, δηλαδὴ τὴν ἑλληνικὴν Ἀρχαιότητα. Ὅλα αὐτὰ τὰ ἄπειρα χθές ἀπὸ τῶν πρώτων ἀρχῶν τῆς ἑλληνικῆς ἱστορικῆς ζωῆς παρέχουν τὴν συμβολὴν τῶν εἰς τὰ ἀγαθὰ τοῦ πολιτισμοῦ, τὰ ὁποῖα διὰ τῆς ἱστορικῆς κοίτης αἰώνων καὶ χιλιετηρίδων καταλήγουν εἰς τὸ ἐκάστοτε σήμερον. Ὡστε πολιτισμὸς τῆς σήμερον ἀποκλειστικῶς δὲν ὑπάρχει, ὄχι μόνον διὰ τὴν ἐκτεθεῖσαν διαδοχὴν καὶ ἐναλλαγὴν τοῦ χθές, τοῦ σήμερον καὶ τοῦ αὔριον, ἀλλὰ κυρίως διότι ὁ πολιτισμὸς τοῦ σήμερον, ὁ σύγχρονος πολιτισμὸς, ἔχει μέσα του τὰ στοιχεῖα, τὰ ὁποῖα τοῦ ἐκληροδότησαν τὰ ἄπειρα χθές, πού ἀνεφέρामεν. Καί, πλὴν τούτων, τὰ ἰδικά του, τὰ ἐντελῶς σύγχρονα. Αὐτὸ τὸ νόημα ἔχει τὸ πασίγνωστον λόγιον : «Οὐδὲν καινὸν ὑπὸ τὸν ἥλιον». Ἐπιστήμη, φιλοσοφία, τέχνη ἔχουν ἐκάστοτε σύγχρονα ρεύματα, ἀλλ' ὁ ἱστορικῶς ἀντιμετωπίζων αὐτὰ στοχαστὴς ἢ καλλιτέχνης αἰσθάνεται πάντοτε ὄχι τὸ ἐξωτερικῶς φανερόν, ἀποκλειστικῶς νέον τοῦ σήμερον, ἀλλὰ διακρίνει τὰ εἰς σημερινὸν ἐπίτευγμα καὶ ρεῦμα μετουσιωμένα στοιχεῖα τοῦ πνευματικοῦ ἢ καλλιτεχνικοῦ παρελθόντος. Αὐτὴν τὴν κληροδοσίαν καὶ παραλαβὴν ἀγαθῶν τοῦ πολιτισμοῦ κατὰ τὴν ἱστορικὴν πορείαν τοῦ ἐθνικοῦ βίου, αὐτὸ τὸ πολιτιστικὸν δοῦναι καὶ λαβεῖν, πού εἶναι γνῶρισμα τῆς ἱστορικῆς συνεχείας καὶ διαρκείας, προφανῶς δὲν τὸ ἀντιλαμβάνονται οἱ ἀδυσώπητοι φίλοι τοῦ παρόντος.

Τὸ πρᾶγμα αὐτὸ εἶναι αἰσθητότερον εἰς τὴν διδασκαλίαν τῆς ἱστορίας καὶ ἰδίως εἰς τὴν ἐκλογὴν τῆς διδακτέας ἱστορικῆς ὕλης. Ἡ διαδικασία τῆς ἐκλογῆς αὐτῆς μᾶς δίδει ἓνα πολὺ διασαφητικὸν παράδειγμα τῆς θέσεως τοῦ προβλήματός μας : μὲν τῇ ζήτημα ἐκλογῆς ἱστορικῆς ὕλης, τοῦ θὰ προσφέρῃ ἡ διδασκαλία τῆς ἱστορίας, συγκροτοῦνται ἀμέσως τὰ δύο μέτωπα, τῶν «συντηρητικῶν» καὶ τῶν «προοδευτικῶν» καὶ δίδονται ἑκατέρωθεν ἀπαντήσεις εἰς συνήθη τρία εἰδικώτερα θέματα τοῦ προβλήματος τῆς ἐκλογῆς τῆς ὕλης :

Πρῶτον : θὰ ἐκλεγῇ καὶ θὰ διδαχθῇ ἱστορία τοῦ παρελθόντος ἢ ἱστορία τοῦ παρόντος ; Πλέον συγκεκριμένα, θὰ διδαχθῇ ἱστορία τῆς Ἀρχαιότητος καὶ τοῦ Μέσου Αἰῶνος ἢ τῶν νεωτέρων χρόνων καὶ ἡ σύγχρονος ; Ἄν θεωρηθῇ σκόπιμον νὰ διδαχθοῦν καὶ αἱ τρεῖς ἱστορίαι, πόσον χῶρον πρέπει νὰ καταλάβῃ ἑκάστη εἰς τὸ ἀναλυτικὸν πρόγραμμα ; Θὰ εἶναι χῶροι ἴσοι ἀναμεταξύ τῶν ἢ διάφοροι ; Ποῖος ἐκ τῶν τριῶν θὰ εἶναι ὁ μεγαλύτερος χῶρος ; Οἱ «συντηρητικοὶ» ἀποκλίνουν περισσότερον, ἰδίᾳ προκειμένου περὶ τῆς ἱστορίας τῆς ἑλληνικῆς καὶ ρωμαϊκῆς Ἀρχαιότητος, ὑπὲρ τῆς ἱστορίας τοῦ παρελθόντος. Οἱ «προοδευτικοὶ» θέλουν τὴν νεωτέραν ἱστορίαν καὶ τὴν ἱστορίαν τοῦ παρόντος. Παρελθοντολογία καὶ παροντολογία εἶναι τὰ δύο μέτωπα.

Ὑπάρχουν καὶ ἄλλα δύο διλήμματα εἰς τὴν τοποθέτησιν τῶν προβλημάτων τῆς ἐκλογῆς τῆς διδακτέας ἱστορικῆς ὕλης : θὰ διδαχθῇ ἱστορία τῶν πολέμων καὶ ἐν γένει πολιτικῇ ἱστορίᾳ ἢ ἱστορίᾳ τοῦ πολιτισμοῦ ; Καὶ ἐδῶ, εἰς τὸ δεῦτερον τοῦτο δίλημμα, εἶναι εὐνόητοι αἱ θέσεις τῶν δύο μετώπων. Ἀκόμη περισσότερον εὐνόητοι εἶναι αἱ θέσεις συντηρητικῶν καὶ προοδευτικῶν εἰς τὸ τρίτον δίλημμα : θὰ διδαχθῇ ἡ ἐθνικὴ ἱστορία ἢ ἡ παγκόσμιος ἱστορία ;

Μὲ τὴν διλημματικὴν αὐτὴν θέσιν τῶν προβλημάτων ἡ ἱστορία τοῦ χθὲς, ἡ ἐξιστόρησις τοῦ παρελθόντος, ἀδελφώνεται μὲ τὴν ἐθνικὴν καὶ τὴν πολιτικὴν ἱστορίαν, ἐνῶ ἡ νοστορπία τοῦ σήμερον, τὴν ὁποίαν ἐνασμενίζονται, ὅτι ἀντιπροσωπεύουν οἱ λεγόμενοι «προοδευτικοί», προτιμᾷ τὴν ἱστορίαν τοῦ παρόντος, τὴν ἱστορίαν τοῦ πολιτισμοῦ καὶ τὴν παγκόσμιον. Ἀπηχῆσεις αὐτῶν τῶν προτιμήσεων συναντᾷ ὁ ἔμπειρος στοχαστὴς εἴτε εἰς σχολικὰ βιβλία ἱστορίας εἴτε εἰς παρακολούθησιν προφορικῆς διδασκαλίας τῆς ἱστορίας ἐπηρεαζομένης ἀπὸ ἀντίστοιχον κοσμοθεωρητικὴν στάσιν τοῦ διδάσκοντος.

Ἡμεῖς νομίζομεν τὴν τοιαύτην θέσιν τῶν ζητημάτων καὶ τὴν προκρουστικὴν τοποθέτησιν αὐτῶν μεταξὺ τῶν μετώπων τῆς συντηρητικότητος καὶ τῆς προοδευτικότητος κάπως πρόχειρον καὶ ἐπιφανειακὴν. Διότι σημασίαν διὰ τὴν πραγματοποιήσιν τῶν σκοπῶν τοῦ ἱστορικοῦ μαθήματος δὲν ἔχει ἀπλῶς τὸ ἐξ ἑκάστου εἶδους ἱστορίας ποσὸν διδακτέας ὕλης, ἀλλὰ τὸ

ποιὸν καὶ ἡ βαθύτερα σχέσις πού ἔχει ἡ ἐκλεγομένη ὕλη μὲ τὸν σκοπὸν πού ἐπιδιώκει τὸ μάθημα τῆς ἱστορίας. Τὸ σφάλμα καὶ ἡ πρὸς ἑαυτοὺς ἀσυνέπεια πολλῶν λεγομένων «προοδευτικῶν» παιδαγωγῶν καὶ πολλῶν μεταρρυθμιστῶν τῆς διδασκαλίας τῆς ἱστορίας ἀπὸ ἐκείνους πού τόσο ἐπολέμησαν τὸν λεγόμενον διδακτικὸν ὕλισμόν, ἔγκειται ἀκριβῶς εἰς τὸ ὅτι περιώρισαν τὰ θέματά των εἰς ζητήματα ποσοῦ. Ἀ.χ. οἱ λεγόμενοι αὐτοὶ «προοδευτικοὶ» νομίζουν, ὅτι μὲ τὸ νὰ περιορίσουν τὸν χώρον τῆς ἐθνικῆς ἱστορίας καὶ τῆς ἱστορίας τῶν πολέμων εἰς τὸ ἀναλυτικὸν πρόγραμμα μετριάζουν ἢ ἐξουδετερώνουν τὸν ἄκρως ἐθνικιστικὸν ἢ σωβινιστικὸν χαρακτήρα τοῦ ἱστορικοῦ μαθήματος. Μὲ τὸ νὰ ἐξαίρουν ἀφ' ἑτέρου τὴν ἀξίαν τῆς νεωτέρας καὶ συγχρόνου ἱστορίας πιστεύουν, ὅτι ἐλαφρύνουν τὸ σχολεῖον ἀπὸ περιττὸν φόρτον «παρελθοντολογίας» καὶ ὅτι τὸ φέρουν πλησιέστερα πρὸς τὴν πραγματικότητα καὶ τὴν ζωὴν.

Ἡμεῖς, μὴ ἀνῆκοντες εἰς τοὺς «προοδευτικούς» τοῦ ἀνωτέρω σκιαγραφουμένου τύπου, φρονοῦμεν, ὅτι κατ' ἄλλον τρόπον πρέπει νὰ τίθενται τὰ προβλήματα. Ὑπάρχει ἄλλη πολὺ ἀσφαλεστέρα ἀφετηρία διὰ τὴν ἐξέτασιν τῶν προβλημάτων τοῦ χθές καὶ τοῦ σήμερον εἰς τὴν παιδείαν καὶ εἰς τὸ εἰδικώτερον παράδειγμά μας, ἥτοι τὴν διδασκαλίαν τῆς ἱστορίας. Καὶ ἰδοὺ αἱ ἀντιρρήσεις μας πρὸς τὰς δογματικὰς ἀπαιτήσεις τῶν «προοδευτικῶν».

Ἡ διδασκαλία τῆς ἐθνικῆς ἱστορίας, ὅταν γίνῃ ἡ κατάλληλος ποιοτικὴ ἐκλογή τῶν διδακτέων φάσεών της καὶ ὅταν γίνεταί ὑπὸ ἐθνικὸν καὶ ὄχι σωβινιστικὸν πνεῦμα, ἡμπορεῖ κάλλιστα νὰ προάγῃ τὸ ἔργον τῆς ἀγωγῆς τῶν μαθητῶν πρὸς διεθνή συνεργασίαν. Ὡς παράδειγμα τούτου προσάγομεν τὴν ἑλληνικὴν ἱστορίαν, τῆς ὁποίας οὐσία εἶναι ὁ συνδυασμὸς τοῦ ἐθνισμοῦ μὲ τὴν οἰκουμενικότητα. Ἀναφέρομεν τρία σύμβολα μύθου καὶ ἱστορίας ἐκφράζοντα τὸν ἐθνισμόν, τὴν οἰκουμενικότητα καὶ τὴν σύνθεσιν τῶν δύο αὐτῶν ἐκδηλώσεων οὐσίας τοῦ ἑλληνισμοῦ εἰς μίαν συμβολικὴν ἐκφρασιν καὶ ἀποκορύφωσιν τῆς συνθέσεως ταύτης διὰ τῆς μεγάλης προσωπικότητος τοῦ κατακτητοῦ καὶ ἐξημερωτοῦ τῆς οἰκουμένης Ἀλεξάνδρου τοῦ Μεγάλου. Τὰς τρεῖς αὐτὰς ἐκδηλώσεις οὐσίας τοῦ ἑλληνισμοῦ συμβολίζουν τρεῖς μορφαὶ ἀπὸ τὸν κόσμον τοῦ χθές, ἀπὸ τὴν ἱστορίαν τῆς ἑλληνικῆς Ἀρχαιότητος : ὁ Ἀχιλλεύς, ὁ Ἡρακλῆς, ὁ Ἀλέξανδρος.

Εἰς τὴν μορφήν τοῦ Ἀχιλλέως ἐνσαρκώνεται ὁ φυλετικὸς ἡρώϊσμός των Ἀχαιῶν. Ὁ Ἀχιλλεύς, ὁ πρόμαχος αὐτός, «τὸ *ἔρκος Ἀχαιῶν*», ὁ «*πολιόπορθος*», ὁ ἀήττητος πορθητὴς τῶν ἐχθρικῶν πόλεων συμβολίζει τὸ ἀγωνιστικὸν πνεῦμα τῆς φυλῆς καὶ τὰς ἐθνικὰς ἀνατάσεις τῆς ἑλληνικῆς ψυχῆς εἰς τὰς πρώτας ἐκδηλώσεις της. Ἐξ ἄλλου, ὁ Ἡρακλῆς παριστάνει ἐγγύτερον πρὸς τὸν Ἀλέξανδρον πρότυπον κατακτήσεως καὶ κυριαρχίας τῆς οἰκουμένης. Διότι εἶναι ταυτοχρόνως καὶ φορεὺς πολιτισμοῦ καὶ φροντιστὴς αὐτοῦ «*ἀλεξίκακος*», δαμάζων τὰς ἐχθρικὰς πρὸς τὸν ἄνθρωπον δυνά-

μεις τῆς φύσεως. Εἶναι ὁ κηδεμὼν τῆς ἀγωγῆς τῶν παιδῶν, ὅπως τὸν ἀπὸ θανάτισεν ὁ μῦθος τοῦ σοφιστοῦ Προδίκου, ὁ κατασκευαστὴς ὁδῶν καὶ ἰδρυτὴς πόλεων. Κατὰ τὴν ἰδίαν παράδοσιν ὁ Ἡρακλῆς διέδωκε τὸ ἀλφάβητον. Φέρεται ἀκόμη ὡς προστάτης ἥρωος τῶν θεωρητικῶν τοῦ κοσμοπολιτισμοῦ Κυνικῶν, ὡς ἀστρολόγος καὶ εὐρετὴς τῆς ἱατρικῆς, διαλεκτικώτατος, διδάξας τὴν φιλοσοφίαν καὶ εἰς τὴν Δύσιν.

Ἡ ἐλληνικὴ αὐτοσυνειδήσις ἐξέφρασε μὲ ποικίλας παραδόσεις τὴν ἱστορικὴν σύνθεσιν τῶν μορφῶν τοῦ Ἀχιλλέως καὶ τοῦ Ἡρακλέους εἰς τὸ πρόσωπον τοῦ Ἀλεξάνδρου, δηλαδὴ τὴν σύνθεσιν τοῦ ἐθνισμοῦ μὲ τὴν οἰκουμενικότητα καὶ τοῦ ἐλληνικοῦ μὲ τὸ πανανθρώπινον. Σύμφωνα μὲ μίαν ἐκ τῶν παραδόσεων αὐτῶν, διασωθεῖσαν ὑπὸ τοῦ Πλουτάρχου, ὅταν ὁ Ἀλέξανδρος κατὰ τὴν διάβασίν του ἀπὸ τὴν Τροίαν ἤκουσε πρῶτασιν κάποιου ἐντοπίου νὰ τοῦ προσφέρῃ τὴν λύραν τοῦ Πάριδος, ἀπήντησε : Δὲν μοῦ χρειάζεται ἡ ἐρωτικὴ λύρα τοῦ Πάριδος, ἔχω τὴν λύραν τοῦ Ἀχιλλέως : « *τὴν γὰρ Ἀχιλλέως κέκτημαι, πρὸς ἣν ἐκεῖνος ἀνεπαύετο, αἶεδε δ' ἄρα κλέα ἀνδρῶν* ». Μὲ αὐτὰ καὶ ἄλλα παρόμοια μυθικὰ πλάσματα καὶ σύμβολα ἐξέφρασεν ἡ ἐλληνικὴ αὐτοσυνειδήσις τὴν δυσπόστατον ἐλληνικὴν φύσιν. Ἡ μυθικὴ ἀλήθεια τῶν παραδόσεων περὶ τοῦ Ἀλεξάνδρου καὶ τοῦ ἔργου του ἐπιβεβαιώνεται ἀπὸ τὴν ἱστορικὴν ἀλήθειαν, κατὰ τὴν ὁποίαν ὁ Ἀλέξανδρος, ἐθνικὸς ἥρωος τῶν Ἑλλήνων καὶ κεντρικὴ μορφή τῆς πολεμικῆς ἱστορίας τῆς Ἀρχαιότητος, κατέστη ὁ ἐξημερωτὴς καὶ ἐκπολιτιστὴς τῆς οἰκουμένης, ἐθνικὴ καὶ οἰκουμενικὴ, πανανθρωπίνῃ προσωπικότης. Ἰδοὺ παράδειγμα κοσμοπολιτικοῦ ἐξανθρωπισμοῦ, προσφερόμενον ἀπὸ τὴν ἐθνικὴν ἱστορίαν τῶν πολέμων, τὴν ὁποίαν ἀποστρέφονται οἱ προοδευτικοί. Ἡ ἱστορία τοῦ Ἀλεξάνδρου καὶ τῆς ἀλεξανδρινῆς καθόλου περιόδου εἶναι ἄριστον μέσον πρὸς καλλιέργειαν τοῦ πνεύματος τῆς διεθνούς συνεργασίας τῶν λαῶν. Εἰς αὐτὰ προσθέτομεν καὶ τὴν σοβαρὰν μορφωτικὴν ἐπίδρασιν πολλῶν σκιερῶν σημείων τῆς ἱστορίας τῶν πολέμων. Λ.χ. ἡ γνῶσις καὶ ἡ κατάλληλος κρίσις τῆς σκληρότητος ποῦ ἐπιδεικνύουν συχνὰ πρὸς τοὺς ἡττημένους οἱ νικηταὶ δὲν νομίζομεν, ὅτι παρακινεῖ τοὺς μαθητάς εἰς μίμησιν τῶν ὁμοτήτων· τοὺναντίον προκαλεῖ τὸν ἀποτροπιασμὸν τῶν νέων ψυχῶν. Ἀπὸ τὴν ἐθνικὴν των πάλιν ἱστορίαν θὰ διδαχθοῦν οἱ Ἑλληνόπαιδες, ὅτι ἡ πατρίς των ὑπῆρξεν ἡ κοιτίς, εἰς τὴν ὁποίαν ἐγεννήθη καὶ ἐξετράφη ἡ ἰδέα τῆς Κοινωνίας τῶν Ἑθνῶν.

Πρὸς τοῦτοις, ἡ προτίμησις πρὸς τὴν νεωτέραν καὶ τὴν σύγχρονον ἱστορίαν δὲν εἶναι τὸ καλύτερον ἢ τὸ μόνον μέσον, διὰ τοῦ ὁποίου θὰ ἐκασφαλίσωμεν τὰ ἐφόδια πρὸς ἀντιμετώπισιν τῶν ἀναγκῶν τοῦ παρόντος. Ἄν εἶναι ὀρθόν, ὅτι διὰ τὴν ζωὴν χρειάζονται ἱκανότητες μᾶλλον παρὰ γνώσεις — αὐτὸ ἀκριβῶς ἰσχυρίζονται οἱ προοδευτικοὶ παιδαγωγοὶ καὶ οἱ ὅλων τῶν ἀποχρώσεων ἐκπαιδευτικοὶ μεταρρυθμισταὶ —, πρέπει κατὰ τὴν

ἐκλογὴν τῆς διδασκαλίας ὕλης νὰ προτιμῶνται τὰ μορφωτικὰ ἐκείνα ἀγαθὰ, ποὺ εἶναι περισσότερον κατάλληλα πρὸς προαγωγὴν καὶ ἀνάπτυξιν τῶν ἱκανοτήτων αὐτῶν· τὰς μορφωτικὰς ἀξίας τῆς ἱστορίας κυρίως χρειάζομεθα. Αὐταὶ δὲ αἱ ἀξίαι καὶ αὐτὰ τὰ μορφωτικὰ ἀγαθὰ δὲν εὐρίσκονται περισσότερα εἰς τὴν νεωτέραν ἱστορίαν καὶ ὀλιγώτερα εἰς τὴν ἀρχαίαν. Ἐκεῖνο ποὺ ἔχει κυρίως σημασίαν διὰ τὴν μόρφωσιν τοῦ ἀνθρώπου δὲν εἶναι τόσον τὸ ἐκαστοτε ἱστορικῶς ἐκφραζόμενον (εἴτε γεγινός εἴτε πρόσωπον - ἄτομον εἴτε ἐποχὴ), ἀλλὰ ἐκεῖνο τὸ ὅποιον διήκει διὰ τοῦ παρελθόντος καὶ τοῦ παρόντος, διὰ τῆς ὅλης ἱστορίας, τὸ ὑπεριστορικόν, τὸ αἰώνιον, τὸ ἀνθρώπινον καθόλου.

Πᾶς ὑγιῶς σκεπτόμενος Ἕλληνα διερωτᾷται, ἂν θὰ ἦτο ἐπαρκὴς προσφορὰ ἱστορικῆς ὕλης ὁ περιορισμὸς αὐτῆς εἰς τὴν παροντολογίαν τοῦ νεοελληνισμοῦ, ἢ ὅποια ἔχει ἀναμφιβόλως ἔνδοξα σημεῖα καὶ κατορθώματα ἡρωϊσμοῦ καὶ εἰρήνης ἔργα ἀξιόλογα, λαβόντα ὅμως χώραν ἐντὸς τῶν περιορισμένων ὁρίων τῆς ἐλευθέρως Ἑλλάδος ἢ ἔστω καὶ τῆς τουρκοκρατούμενης. Τὸ ἐλληνικὸν θαῦμα εἰς τὴν εὐρύτεραν του ἔκτασιν καὶ τὸ κραταιὸν παγκόσμιον κλέος του ἔγκειται ἀκριβῶς πέραν τῆς παροντολογίας, εἰς τὴν ἀρχαίαν Ἑλλάδα καὶ τὸ μεσαιωνικὸν Βυζάντιον.

Τὸ παράδειγμα τῆς ἐκλογῆς τῆς διδασκαλίας ἱστορικῆς ὕλης μᾶς ἐδειξε, καθ' ὃν τρόπον τὸ ἐχειρίσθημεν, ὅτι μορφωτικὰ ἀγαθὰ εἰς τὴν παιδείαν κατάλληλα πρὸς πραγματοποιήσιν ὅλων τῶν σκοπῶν της παρέχει καὶ τὸ χθές καὶ τὸ σήμερον, οὐδεμία δὲ ἱστορικὴ περίοδος δύναται νὰ διεκδικήσῃ ἀποκλειστικότητα. Δὲν ὑπάρχει «σήμερον» ἱστορικῶς σπουδαιότερον τοῦ «χθές», διότι εἶναι σήμερον καὶ ὄχι χθές, οὐδὲ ἱστορικῶς ὀλιγώτερον ἐνδιαφέρον χθές, διότι εἶναι ἀρχαῖον καὶ ὄχι νεώτερον. Ἡ ἱστορικὴ σπουδαιότης ἐνὸς γεγονότος ἢ μιᾶς ἐποχῆς δὲν σχετίζεται μὲ τὴν μεγάλην ἢ μικράν ἀπόστασιν του ἀπὸ τὸ σήμερον, ἀλλὰ μὲ τὸ βάρος καὶ τοῦ βάθους τῆς οὐσίας του καὶ μὲ τὴν σημασίαν του διὰ τὸν αἰώνιον Ἄνθρωπον. Αὐτὴ ἡ διαρκὴς σημασία ἐνὸς γεγονότος ἢ ἐνὸς προσώπου ἢ μιᾶς ἐποχῆς διὰ τὸν Ἄνθρωπον ἢ ἡ σημασία τῆς ἐθνικῆς ἱστορίας διὰ τὸν αἰώνιον Ἕλληνα εἰς τὴν γλῶσσαν καὶ τὴν ὁρολογίαν τοῦ θεματός μας λέγεται «ἐπιβίωσις ἢ διάρκεια τοῦ χθές». Τὸ χθές εἶναι δυνατόν νὰ ἔχῃ ἢ νὰ μὴ ἔχῃ ἐπιβίωσιν, καὶ αὐτὴ διαπιστοῦται ἀπὸ τὴν συνέχειάν του. Ἡ μεταγενεστέρα ζωὴ τοῦ χθές εἶναι ἀπτὴ ἐπικύρωσις τῆς ἀξίας του. Τὸ σήμερον στερεῖται αὐτῆς τῆς ἐπικυρώσεως, διότι εἶναι ἄγνωστος ἢ ἐπιβίωσις του. Αὐτὸς εἶναι ὁ λόγος, διὰ τὸν ὅποιον τὸ σχολεῖον εἴτε τῆς Μέσης εἴτε τῆς Ἀνωτάτης Παιδείας εἶναι ἀπὸ τὴν φύσιν του θεσμὸς συντηρητικὸς καὶ προσεκτικὸς εἰς τὴν προμήθειαν τῶν μορφωτικῶν ἀγαθῶν του. Ἀντλεῖ κατὰ κανόνα καὶ κατὰ προτίμησιν τὰ ἀγαθὰ τῆς μορφώσεως ἀπὸ τὰς διὰ τῆς ἐπιβιώσεως ἐπικυρωμένους καὶ δεδοκιμασμένας ἀξίας τοῦ πολιτισμοῦ. Δὲν παραδίδεται εἰς τὸ ἄγνωστον

και ἀδήλου ἐπιβιώσεως σήμερον. Εἰς τήν παιδείαν εἰσχωρεῖ μόνον τὸ καθιερωμένον ἀγαθὸν τοῦ πολιτισμοῦ. Δικαίωμα εἰσόδου εἰς τὸν ὥρον τῆς παιδείας ἔχει τὸ σήμερον και τὸ νέον, μόνον ὅταν ὑποστῇ τὸν ἀπαραίτητον καθαρμὸν τοῦ χρόνου και τῆς λελογισμένης κριτικῆς.

* * *

Προχωρῶν τώρα εἰς τήν δευτέραν μορφήν τοῦ θεματός μου, ἦτοι τὸ χθές και τὸ σήμερον ὡς κέντρα ἀνθρωπίνης νοοτροπίας και βιοθεωρίας, παρατηρῶ, ὅτι, παρὰ τὰς ἀνωτέρω ἐκτεθείσας ἀντιρρήσεις ὡς πρὸς τὴν ἀναγκαιότητα και σκοπιμότητα μιᾶς πολώσεως μεταξὺ τοῦ χθές και τοῦ σήμερον, ὅμως ἡ σύγχρονος ζωὴ ἐξακολουθεῖ νὰ ἐμφανίζῃ αὐτὴν τὴν πόλωσιν. Δηλαδή τὸ χθές και τὸ σήμερον ἐξακολουθοῦν νὰ εἶναι κέντρα δύο κατηγοριῶν ἀνθρώπων και δύο νοοτροπιῶν και τάσεων και ἀσχολιῶν. Χρησιμοποιοῦνται και δι' αὐτὰς οἱ χαρακτηρισμοὶ τῆς προοδευτικότητος και τῆς συντηρητικότητος. Σήμερον συνήθως προοδευτικὴ τάσις θεωρεῖται ἡ ροπὴ πρὸς τὴν νεωτάτην φυσικὴν, τοὺς πάσης φύσεως σοσιαλισμούς, τὴν νέαν λογοτεχνίαν και γενικῶς τὴν νέαν τέχνην και τὴν τεχνικὴν. Ὅλα αὐτὰ ἡ ἐποχὴ μας τὰ θεωρεῖ ὡς τὸν κόσμον τῆς σήμερον, ἔχοντα τὸ προβάδισμα, διὰ νὰ ἀποτελέσῃ και τὴν πρωτοπορίαν τοῦ μέλλοντος. Ἀντιθέτως τὴν συντηρητικὴν τάσιν βλέπει ἡ ἐποχὴ μας εἰς ὅλων τῶν εἰδῶν τὰς στροφὰς πρὸς τὸ παρελθόν και εἰς τὴν προσήλωσιν εἰς τὴν παράδοσιν. Εἰς τὴν περιοχὴν τῆς συντηρητικότητος ἡ ἐποχὴ μας κατατάσσει τὰς ἀρχαιογνωστικὰς, θεωρητικὰς και πνευματικὰς ἐν γένει ἐπιστήμας, τὴν κλασσικὴν μουσικὴν και τέχνην και ἐν γένει τὴν ἔμμονήν εἰς καθιερωμένας πνευματικὰς, ἠθικὰς και κοινωνικὰς ἀξίας. Ὅλα αὐτὰ εἶναι ξένα πρὸς τὴν «μόδον» τῆς ἐποχῆς. Πρόσωπα και θέματα συναφῆ πρὸς τὸν ἄνθρωπον, τὴν σχέσιν του μὲ τὸν Θεὸν και τοὺς συνανθρώπους του ὑπάγονται συνήθως εἰς τὸν κόσμον τοῦ χθές, εἶναι μία συντηρητικὴ νοοτροπία και στάσις ἀπέναντι τῆς ζωῆς.

Ἡ πόλωσις αὐτὴ μεταξὺ τῶν «χθесινῶν» και τῶν «σημερινῶν» ὡς πρὸς τὴν στάσιν των ἔναντι τῆς ζωῆς δὲν εἶναι μόνον σημερινή. Ἦδη εἰς τὸν Ὅμηρον εὐρίσκομεν προδρόμους τοῦ κόσμου τῶν «προοδευτικῶν» και «σημερινῶν». Ὅταν λ.χ. ἡ Πηνελόπη ζητῇ ἀπὸ τὸν Φῆμιον νὰ τῆς ψάλλῃ παλαιὰ τραγούδια, ὑμνοῦντα «κλέα ἀνδρῶν» τοῦ παρελθόντος, και ὄχι τὰ δι' αὐτὴν δυσάρεστα σύγχρονα, ὁ Τηλέμαχος δικαιολογεῖ τὴν πρόθεσιν τοῦ Φημίου νὰ ψάλλῃ νέα ἄσματα, λέγων, ὅτι οἱ ἄνθρωποι «τὴν... ἀοιδὴν μάλλον ἐπικλείουσιν... ἢ τις ἀκουόντεσσι νεωτάτῃ ἀμφιπέλῃται» (Ὀδυσ. α, 351).

Ἐξ ἄλλου ὅμως, ἀπὸ τὸν αὐτὸν Ὅμηρον πληροφοροῦμεθα, ὅτι πολλοὶ ἄνδρες τοῦ παρελθόντος ἦσαν «ἡμίθεοι». Καὶ τοῦ Ἡσιόδου δὲ ἡ νοσταλγία στρέφεται πρὸς τὰ παλαιότερα γένη πλὴν τοῦ συγχρόνου του. Νοσταλ-

γὸς τοῦ παρελθόντος εἶναι καὶ ὁ Ἀριστοφάνης, ἐφόσον διὰ τὴν ἀνυπαρξίαν ἀξίων λόγου σύγχρονων τοῦ ποιητῶν συνέθεσε τοὺς «Βατράχους» του, κωμῳδίαν ἀποτελοῦσαν μεταθανάτιον ὕμνον τῆς τέχνης τοῦ παλαιότερου τῶν τραγικῶν Αἰσχύλου. Ἐχθρὸς τῆς «μόδας» εἶναι κατὰ τὸν Wilamowitz καὶ ὁ Πλάτων.

Ἡ μεταξὺ τῶν δύο κόσμων ἔρις εἶναι παλαιά, μία δὲ χαρακτηριστικὴ ἐκδήλωσις αὐτῆς εἶναι ἡ «Querelle des anciens et des modernes» εἰς τὴν Γαλλίαν κατὰ τὸν 17ον μ.Χ. αἰῶνα. Θὰ συνεχίσωμεν καὶ ἐδῶ τὰς ἀντιρρήσεις μας κατὰ τῆς μεταξὺ τῶν δύο κόσμων πολώσεως. Τὰς ἀντλοῦμεν ἀπὸ τὴν σύγχρονον ζωὴν. Οἱ σύγχρονοι μεγάλοι φυσικοὶ καὶ τεχνικοὶ, ὁ κόσμος τῆς σήμερον, ποῦ θαυμάζουν οἱ «προοδευτικοὶ» τῆς ἐποχῆς, εἶναι οἱ θερμότεροι θιασῶται τῆς ἀρχαιογνωσίας καὶ τῆς κλασσικῆς φιλολογίας. Ἡ τεχνικὴ παράγει μηχανήματα καὶ καταπληκτικὰ προϊόντα ἀνέσεων διὰ τὴν ζωὴν, ἀλλὰ καὶ ἐξοντώσεως τῆς ζωῆς. Οἱ ἐπιστήμονες ὅμως, οἱ ἐρευνῆται καὶ φορεῖς τῆς τεχνικῆς καὶ τῆς νεωτάτης φυσικῆς ἐπιστήμης καὶ τῆς ἐπιστήμης τοῦ διαστήματος, διερωτῶνται πρῶτοι αὐτοί, ἂν τὰ δημιουργήματα τῶν ἐπιστημονικῶν μόχθων τῶν πρόκειται νὰ κάμουν τὸν ἄνθρωπον καλύτερον ἄνθρωπον ἀπὸ ὅ, τι εἶναι. Ἀπὸ τῆς στιγμῆς αὐτῆς ἡ νοσταλγία καὶ ἡ τάσις τῶν μετατοπίζεται ἀπὸ τῆς τεχνοκρατικῆς εἰς τὴν πνευματικὴν περιοχὴν, τὴν μόνην, δυναμένην νὰ δώσῃ ἱκανοποιούσαν καὶ πρᾶνουςαν ἀπάντησιν εἰς τὰ ἀγωνιώδη ἐρωτήματα τῆς συνειδήσεώς των. Τὴν ἀπάντησιν αὐτὴν δίδουν οἱ Μεγάλοι τοῦ παρελθόντος, ὅχι ὀριστικὴν καὶ ἀπόλυτον, ἀλλὰ ὑπὸ τὴν μορφήν φρονηματομοῦ, ἀνατάσεως ὑπὲρ τὰ ἐφήμερα καὶ τὰ γήινα καὶ ἠθικῆς ἐνισχύσεως πρὸς βαθυτέραν κατανόησιν τοῦ ἀνθρωπίνου προβλήματος καὶ τοῦ νοήματος τῆς ζωῆς. Ἡ τεχνικὴ καὶ ἐν γένει ἡ περιοχὴ τῆς «προόδου» δίδει ὀριστικὰς λύσεις εἰς τὰ προβλήματα τῆς καὶ αὐτὰ εἶναι τὰ καταπληκτικὰ ἔργα τῆς. Ἀλλὰ τὰ ἔργα τῆς δὲν εἶναι τὸ «τέλος» τῆς ζωῆς, εἶναι τὸ μέσον, εἰς τὸ ὁποῖον «τέλος» θὰ δώσῃ ἡ νοοτροπία τῆς ἄλλης περιοχῆς, ἥτοι τῆς πνευματοκρατικῆς ἀνθρωπολογίας, τὴν ὁποίαν οἱ «προοδευτικοὶ» μας θεωροῦν κόσμον τῆς συντηρητικότητος καὶ τοῦ χθές.

Εἰς τὴν ἐποχὴν μας εἶναι ἀναμφιβόλως ἐπιβλητικὴ ἡ παρουσία τῶν νέων κατακτήσεων τῆς φυσικῆς, τῆς τεχνικῆς καὶ τῆς ἐπιστήμης τοῦ διαστήματος, ἡ παρουσία τοῦ κόσμου τῆς σήμερον. Ἀλλὰ δὲν εἶναι ὀλιγώτερον καταπληκτικὴ καὶ ἡ πνευματικὴ παρουσία τῆς ἐλληνικῆς Ἀρχαιότητος, τῆς θεωρουμένης ἀπὸ τοὺς «προοδευτικοὺς» ὡς κόσμου τοῦ χθές. Μηνύματα πρὸς τὸν ἐκάστοτε σύγχρονον ἄνθρωπον, διὰ τὴν βελτίωσιν τῆς ζωῆς του καὶ τὴν ἀληθινὴν εὐτυχίαν του, ποῦ στέλλουν ὁ ἀρχαῖος πνευματικὸς ἐλληνισμὸς καὶ ὁ χριστιανισμὸς, ἔχουν πολὺ μεγαλυτέραν σημασίαν ἀπὸ τὰ ὑλικά ἀγαθὰ καὶ τὰ τεχνικὰ ἐπιτεύγματα, τὰ ὁποῖα προσφέρει εἰς τὸν

ἄνθρωπον ὡς ἔργα καὶ κατορθώματά της ἢ σύγχρονος τεχνικὴ πρόοδος. Τὸ παρελθὸν προσφέρει μηνύματα καὶ ιδέας, τὸ παρὸν προσφέρει ἔργα. Ἐν τούτοις, τὰ ἔργα αὐτὰ δὲν παρέχουν τὸ αἶσθημα τῆς ἀσφαλείας εἰς τὸν ἄνθρωπον, διότι συνοδεύονται καὶ ἀπὸ τὸ ἄγχος μιᾶς τυχὸν ἐπικινδύνου χρησιμοποίησέως των κατὰ τοῦ δημιουργοῦ των ἀνθρώπου.

Ἐφόσον λοιπὸν εἶναι πάντοτε αἰσθητὴ ἡ πνευματικὴ παρουσία τῆς κλασσικῆς Ἀρχαιότητος, παραπλεύρως πρὸς τὴν παρουσίαν τῶν ἐκάστοτε ἐπιστημονικῶν κατακτήσεων καὶ προόδων, τοῦτο σημαίνει, ὅτι εἶναι διὰ τὴν ζωὴν καὶ τὸν ἄνθρωπον ἐξ ἴσου ζωντανὴ καὶ παρούσα καὶ νέα ἡ ἑλληνικὴ καὶ ρωμαϊκὴ Ἀρχαιότης μετὰ τὴν σύγχρονον ἐξέλιξιν καὶ πρόοδον. Δὲν ὑπάρχει ἐδῶ χθὲς καὶ σήμερον προσδιοριζόμενον ὑπὸ χρονικῶν καὶ τοπικῶν ὁρίων, ἀλλ' ὑπάρχει ἐνότης καὶ συνέχεια ζωῆς καὶ συναίρεσις τοῦ χθὲς καὶ τοῦ σήμερον διὰ τὸν ὑπερκείμενον χρόνον καὶ τόπου αἰώνιον Ἄνθρωπον. Μὲ ἄλλας λέξεις ἡ ἑλληνικὴ καὶ ρωμαϊκὴ Ἀρχαιότης ἡμπορεῖ νὰ ἀπέχουν ἀπὸ ἡμᾶς εἴκοσι πέντε καὶ πλέον αἰῶνας, δὲν εἶναι ὅμως ὀλιγώτερον νέαι καὶ σύγχρονοι ἀπὸ τὰς ἐκάστοτε νέας ἐξελίξεις τῆς τεχνικῆς καὶ τῆς μηχανικῆς. Διότι τὸ κλασσικόν, εἴτε φορεῖς τούτου εἶναι ἄνθρωποι, εἴτε ἐποχαί, εἴτε ἔργα, δὲν παλαιοῦται ποτέ, εἶναι πάντοτε νέον καὶ σύγχρονον, ἀντέχει εἰς τὴν καταλυτικὴν ἐπίδρασιν τοῦ χρόνου καὶ τῶν ἀνθρώπων. Τὸ κλασσικόν δὲν εἶναι ποτέ παρελθόν, εἶναι πάντοτε παρὸν καὶ ἐπηρεάζει τὸ μέλλον ἐξ ἴσου μετὰ τὸ τοπικῶς καὶ χρονικῶς παρὸν.

Τὰς ἀνωτέρω σκέψεις μᾶς διασαφύει μετὰ μερικὰ παραδείγματα. Τὰ δράματα τῶν κλασσικῶν τοῦ ἀρχαίου θεάτρου διδάσκονται καὶ σήμερον ἀπὸ σκηνῆς καὶ συγκινοῦν περισσότερον ἀπὸ τὰ ἔργα τοῦ συγχρόνου θεάτρου. Δὲν εἶναι δηλαδὴ περισσότερον νέοι ὁ Shakespeare, ὁ Racine, ὁ Pirandello, ὁ Hauptman, ὁ Brecht καὶ ἄλλοι σύγχρονοι θεατρικοὶ συγγραφεῖς ἀπὸ τὸν Αἰσχύλον, τὸν Σοφοκλέα ἢ τὸν Σενέκαν. Πολιτικά συστήματα μονοπωλοῦντα δι' ἑαυτὰ τὴν προοδευτικότητά καταφεύγουν εἰς ἀρχαίους κρινόμενους ὑπ' αὐτῶν ὡς ὁμόφρονas, πρὸς ἀναζητήσιν ἐπιχειρημάτων ἐνισχυτικῶν τῆς πολιτικῆς κοσμοθεωρίας των. Αἱ δύο τάσεις, πού μᾶς ἀπασχολοῦν καὶ οἱ κόσμοι, πού εἶναι οἱ φορεῖς των, χωρίζονται μόνον ἐξωτερικῶς διὰ χρονικῶν ὁρίων εἰς τὴν περιοχὴν τῆς πνευματοκρατικῆς ἀνθρωπολογίας. Εἰς αὐτὴν τὰ προβλήματα δὲν ἐπιδέχονται ὀριστικὰ καὶ ἀνεπιδέκτους τροποποιήσεως λύσεις, οἷας ἐπιδέχονται τὰ προβλήματα τῶν φυσικῶν καὶ τεχνικῶν ἐπιστημῶν. Μὲ τὰ πνευματικά, ἠθικοπολιτικά καὶ καλλιτεχνικά προβλήματα ἀσχολοῦνται ἀνέκαθεν οἱ ἄνθρωποι καὶ σήμερον καὶ θὰ ἀσχολοῦνται πάντοτε. Δὲν ὑπάρχει δι' αὐτὰ γῆρας καὶ τέλος, ὑπάρχει αἰωνία νεότης. Τὰ χρονικὰ ὅρια τοῦ χθὲς καὶ τοῦ σήμερον ἢ ζωῇ τοῦ πνεύματος καὶ τῆς τέχνης τὰ ἔχει καταργήσει, διότι τὰ προβλήματά των δὲν εἶναι κατ' οὐσίαν ἐφήμερα, ἀλλ' εἶναι, παρὰ τὰς τοπικὰς καὶ χρονικὰς διαφορο-

ποιήσεις των εἰς τὰς λεπτομερείας, αἰώνια, ἀναφέρονται εἰς τὸν αἰώνιον ἄνθρωπον. Διὰ τοῦτο καὶ ἡ ὑπηρετικὴ τοῦ ἀνθρώπου παιδεία ἀγνοεῖ τὰς ἐξωτερικὰς διακρίσεις τοῦ χθές καὶ τοῦ σήμερον, ὑπέρκειται, ὡς θεραπεία τοῦ αἰώνιου ἀνθρώπου, τῶν νοοτροπιῶν τῶν χρονικῶν διαστάσεων καί, ἀντλοῦσα τὰς μορφωτικὰς ἀξίας τῆς ἀπὸ τὰ διὰ τῆς αἰωνοβίου ἐπιβιώσεως των ἐπιβληθέντα κλασσικὰ πρότυπα τοῦ ἑλληνικοῦ καὶ τοῦ χριστιανικοῦ ἀνθρωπισμοῦ, χωρεῖ εἰς τὸ ἔργον τῆς ἀνεπηρέαστος ἀπὸ τὰς ριπὰς τῶν ἐκάστοτε πνεόντων ἀνέμων.

* * *

Συνοψίζομεν : τὸ χθές καὶ τὸ σήμερον ὡς κέντρα συντηρητικότητος τὸ πρῶτον καὶ προοδευτικότητος ἢ προοδευτικῆς ἐξελίξεως τὸ δεῦτερον ἰσχύουν μόνον εἰς τὴν περιοχὴν τῶν θετικῶν - μηχανικῶν ἐπιστημῶν. Εἰς αὐτὴν ἡ νεωτέρα φάσις τῆς ἐρεῦνης εἶναι κατὰ κανόνα ἀνωτέρα καὶ τελειότερα ἀπὸ τὰς προηγουμένας. Τὸ σήμερον εἰς τὸν χώρον τῆς τεχνικῆς εἶναι κατὰ κανόνα ἀνώτερον τοῦ χθές. Ὁ τεχνικὸς τῆς Ἀρχαιότητος Ἦρων ἔχει πρὸ πολλοῦ ὑπερβληθῇ. Τὸν ὑπερηκόντισαν οἱ νεώτεροι ὁμότεχνοί του. Ὁ Ὅμηρος ὁμως καὶ ὁ Πίνδαρος καὶ ὁ Αἰσχύλος καὶ ὁ Πλάτων καὶ οἱ ἄλλοι μεγάλοι τῆς Ἀρχαιότητος ἴστανται ἐπὶ χιλιετηρίδας ἀκλόνητοι εἰς τοὺς θρόνους των, θαυμαζόμενοι ἀπὸ ὅλους τοὺς μετέπειτα.

Εἰς τὰς περὶ τοῦ ἀνθρώπου ἐπιστήμας καὶ τὴν παιδείαν ἡ ἐξέλιξις εἶναι μᾶλλον ἀντίθετος ἀπὸ ὅ,τι εἶναι εἰς τὰς φυσικὰς ἐπιστήμας καὶ τὴν τεχνικήν. Αἱ μεγάλαι ἐποχαὶ τοῦ πνεύματος καὶ τῆς τέχνης εὐρίσκονται εἰς τὴν περιοχὴν τοῦ χθές, ἡ ὁποία θεωρεῖται συντηρητικὴ καὶ ἀντιπροοδευτικὴ. Καὶ ὁμως εἰς τὰς ἐν τῷ παρελθόντι πηγὰς τῆς ποιήσεως καὶ τῆς τέχνης καταφεύγουν ὅλοι αἱ μεταγενέστεραι ἐποχαί, διὰ νὰ ἀνανεώσουν τὴν ζωὴν των. Ἀπὸ τὰς ἰδίας πηγὰς εἶναι ὑποχρεωμένη καὶ ἡ παιδεία νὰ ἀντλήσῃ κατὰ προτίμησιν τὸ μορφωτικὸν ὕλικόν της. Οὕτω τὰ χρονικὰ καὶ τοπικὰ ὅρια παρελθόντος καὶ παρόντος δὲν ἰσχύουν εἰς τὴν περιοχὴν τῶν ἀνθρωπολογικῶν ἐπιστημῶν καὶ αἱ διακρίσεις μεταξὺ συντηρητικότητος καὶ προοδευτικότητος οὐδεμίαν σημασίαν ἔχουν διὰ τὴν ἀνθρωποπλασίαν τῆς παιδείας, ἡ ὁποία ἀντλεῖ τὰ ἀγαθὰ τῆς ἀπὸ τὰς καθιερωμένας ὑπὸ τῆς αἰωνιότητος καὶ οἰκουμενικότητος ἀειρόους πηγὰς τοῦ πνευματικοῦ πολιτισμοῦ τοῦ ἀποκορυφουμένου εἰς τὸν ἑλληνικὸν καὶ χριστιανικὸν ἀνθρωπισμόν.